

Hoe leer jij kinderen met elkaar om te gaan?

Rond tien thema's leer je kinderen om te gaan met elkaar, het **omgangsmanifest** als alternatief voor een veiligheids- of anti-pestprotocol.

Ronald Heidanus

Scholen dienen een protocol te hebben rondom het schoolklimaat voor wat betreft het thema pesten. De inspectie voorschrijft (VS1) namelijk: *“De school zorgt voor de sociale, fysieke en psychische veiligheid van de leerlingen op school gedurende de schooldag. ... Dit blijkt onder andere uit de beleving van de veiligheid en het welbevinden van de leerlingen op school. ... De school heeft een veiligheidsbeleid beschreven dat bestaat uit een samenhangende set van maatregelen. Het beleid is gericht op het voorkomen, afhandelen, registreren en evalueren van incidenten, en de school voert dat beleid ook uit. ... De school voorkomt, zoveel als mogelijk, (digitaal) pesten, agressie en geweld in elke vorm en treedt zo nodig snel en adequaat op. Dat geldt ook bij uitingen die strijdig zijn met basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals discriminatie en onverdraagzaamheid. ...”*

In lijn met de inspectie van het onderwijs heeft iedere school nagedacht over welk doel zij zich als school stellen. Het lijkt een open deur, maar ieder hoofddoel is dat: *ieder kind zich veilig voelt, zichzelf leert én kan zijn en zichzelf zo optimaal mogelijk kan ontwikkelen!* Waartoe de inspectie aanzet is echter een beleid ‘tegen pesten’, maar iedere onderwijs-professional weet dat pesten als systeem niet buiten te sluiten is. Dat een anti-protocol er moet zijn, maar dat het constructiever en fundamenteler zou zijn om te kiezen voor beleid waarbij kinderen wordt geleerd hoe ze met elkaar om moeten gaan. Beleid waarbij kinderen leren moeilijkheden te overwinnen en om zo ‘volwassen’ in de wereld te staan. Maar hoe leren we dat kinderen? In dit artikel lees je een aantal mogelijkheden.

Waarom eigenlijk een omgangsmanifest?

Jezelf als kind, maar zeker ook nog als volwassene leren kennen, groepsdynamische processen leren doorzien en sociaal kunnen interacteren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. *Volwassen* worden -en zijn- vraagt om deze verbindingen te begrijpen. En de

eerste stap om dit te begrijpen is om te accepteren dat je een eigen *cirkel van invloed* hebt. En het is maar de vraag of zo'n ‘beleid tegen pesten’ een volwassen karakter heeft. Waarom? Het voorkomen van pesten, agressie en geweld is paradoxaal; als professional beschik je namelijk niet over de acties van een ander, tegelijkertijd zijn we er wel voor

om een *veilig schoolklimaat* te creëren en te borgen. Je hebt als onderwijsprofessional daarom de verantwoordelijkheid, of noem het de *pedagogische opdracht*, om kinderen ook sociaal en emotioneel te ontwikkelen. Een sterk en veilig schoolklimaat vraagt het *emanciperen* en *democratiseren* van kinderen. Een *omgangsmanifest* is dus een

mogelijkheid om te beschrijven hoe je als school en dus als onderwijsprofessionals kinderen leert om met elkaar om te gaan! Dus ook hoe je kinderen wilt leren om hun *grenzen* aan te geven. Want doe je dat met een relatief makkelijk aan te leren 'STOP! Hou op!' of kies je voor de 'Ik vind het niet fijn dat ..., zou je ermee willen stoppen?' Een wezenlijk verschil. Intentioneel wordt geprobeerd om dezelfde boodschap te geven, echter de manier waarop de ontvanger de boodschap ontvangt verschilt enorm.

Maar hoe gaan je als onderwijsprofessional om met gedrag om dat buiten je eigen invloedssfeer ligt?

Je weet dat je niet in het brein van de ander kunnen kijken. Sterker, niemand beschikt zelfs over dat brein en daarmee dus ook niet over het gedrag van de ander. Een geruststellende gedachte, al kan dit ook wel eens erg frustrerend zijn.

BESCHIKBAARHEID

Waar je wel over beschikt is *de wil* om de ander te leren kennen, wat *beschikbaarheid* vraagt: zo nabij als nodig zien en verstaan wie het kind is en weten wat het nodig heeft om diens eigen ontwikkeling te (leren) *managen*. Dat betekent als eerste het accepteren van dat alles een proces is, en ten tweede dat iedereen het zo goed doet als dat het kan want ander had het het wel anders gedaan. Daarbij komt dat jij als bedreven professional

voorbeeld bent in het kunnen vastpakken van eigen zwakke punten. Je schaamt je niet als je het even niet weet en je besteedt gericht tijd aan de hypothesen die je stelt om de functie van gedrag te onderzoeken. Je weet wanneer je aannames of vooronderstellingen doet en kunt deze omzetten in een hypothese. Je zou ook kunnen zeggen dat je vanuit nieuwsgierigheid de ander bevroegd. Dat levert soms eigen ondersteuningsvragen op. Het missen van kennis en/of ervaringskennis zet je dan aan om hieraan te willen werken.

AMBITIES, VERWACHTINGEN EN KENNIS RONDONOM GEDRAG

Het is ontzettend belangrijk om voor het opstellen van een omgangsmanifest eerst goed na te denken welke *ambities* je hebt ten aanzien van jezelf, maar ook welke ambities jullie binnen de school hebben. Wat willen jullie bereiken? Welke *verwachtingen* heb je van jezelf en van elkaar als het gaat over gedrag -inclusief pesten, agressie en geweld- en hoe kinderen en jullie met elkaar omgaan binnen school. Wat laat je (pedagogisch) toe en wat is niet onderhandelbaar?

Wil je (leren) achter het gedrag (te) kijken en de mechanismen erachter (te) begrijpen dan vraagt dat kennis. Het vraagt kennis van onder andere: territoriumleer, Tuckmans stadia van groepsvorming, weten wat pesten is en wat het zichtbaar wil maken, communicatie- en reflectievaardigheden, time-in, switch, probleemeigenaarschap, systemisch werk, herstelgericht-

en oplossingsgericht werken.

Maar je hebt (als schoolteam) ook vast en zeker ambities voor de kinderen. Het zou zomaar kunnen zijn dat je kinderen wil leren om: hun eigen gedrag te *reflecteren*, hun eigen gedrag te *reguleren* en te *managen* en kinderen tijdens moeilijke (conflict-)momenten te dwingen steeds terug naar de aanleiding te gaan, om vanuit daar overzicht, inzicht en uitzicht te bieden. Hiermee leer je kinderen om: grenzen aan te geven, elkaar te bemoedigen, verwachtingen helder en zuiver te communiceren, conflicten te leren hanteren, probleemeigenaarschap te dragen en conflicten te herstellen.

UITINGEN VAN GEDRAG

We weten dat als situaties niet constructief en congruent zijn opgelost ontkoppeling kan plaatsvinden, denk maar eens aan de groep-zevener die terugkomt op een conflict ten tijde dat het bij de kleuters zat. Het is goed om te weten dat ontkoppeling drie stadia heeft: ontkoppeling met *jezelf* (zelfpijniging, terugtrekken), ontkoppeling met de *ander* (schoppen, slaan, schelden) en ontkoppeling met de *omgeving* (met werk gooien, deuren dichtsmijten, ruiten intrappen).

Ontkoppeling gaat over het fundamenteel *zijn* in de mens en het wel/niet in verbinding komen, zijn en blijven met de ander of het andere. Door ontkoppeling ontstaat er gedrag naar jezelf, de ander en de omgeving. Met andere woorden, het gevolg kent altijd een oorzaak (en dus: welke

hypotheses moeten er worden gevormd). De oorzaak kent een aanleiding. En communicatie vindt bij ont koppeling vaak op een (zeer) onhandige wijze plaats. En zo heb je dus een proces van fenomenen vast te pakken. Ontkoppeling, het de-linken van jezelf met de/het ander(e), kan leiden tot delinquent gedrag...

PESTEN EN JOUW BIOGRAFIE

Bij de vraag rondom jouw/jullie ambities is het woord *pesten* voorbijgekomen, het woord waar in het onderzoekskader van de inspectie voor het onderwijs direct naar wordt gerefereerd. Wanneer je gericht kijkt naar het thema *pesten* of gevoel van *buitensluiten*, is het van belang jezelf de vraag te stellen: Wat maakt dat ik voor of tegen pesten en/of buitensluiten ben?

Het antwoord op deze vraag dwingt je om na te denken over je eigen *biografie*, over wat jij mogelijk rondom dit thema hebt meegemaakt. Dit bepaalt namelijk in grote mate jouw handelen wanneer er een gedragsituatie plaatsvindt.

Op het palet van plagen, ruzie en *pesten* hebben ze alle drie een andere betekenis en belangrijker, een andere intentie! Plagen heeft een goedmoedige intentie en is niet gericht op het beschadigen of buitensluiten van de ander. Plagen is als een grap, beiden kunnen er om lachen. Bij een ruzie gaat het om een 'tijdelijk' conflict dat kan worden opgelost, mits uiteraard vanuit de kernwaarden: ontmoeting, toenadering, verbinding en

betrokkenheid. Bij een ruzie is er ook sprake van gelijkwaardigheid, ook al kunnen er verschillende waarheden in de verhaallijnen zijn. Een ruzie kan overigens wel uitgroeien tot pesten als de eerdere ruzie(s) niet is/(zijn) hersteld. Constructief en vreedzaam interveniëren is daarom essentieel voor herstel. Veel kinderen kunnen dit zelf, ze leven tenslotte in het moment, maar sommige situaties behoeven een mediator.

Pesten zou niet per se gezien moeten worden als de handeling zelf maar als de bedoeling: de intentie waarmee de één de ander structureel en moedwillig wil beschadigen! Pesten is een vorm van *machtsmisbruik*, waarbij de pester vaak gesteund wordt door anderen (volgers) en dus veel macht opeist. Ondanks de scheve balans vraagt het vanuit beide kampen, pester/volgers én de gepeste, een machtsherstellende interventie op verschillende speelvelden.

Het is aan de volwassene, de opvoeder of pedagoog, om tot een *ontmoeting* te komen. Maar voordat het tot een ontmoeting kán komen moet er eerst nog een wereld gewonnen worden. Een andere wereld dan de wereld waarin we leven. Met andere woorden, er moet feitelijk en direct zichtbaar gemaakt worden *wát* er speelt, *wanneer* het speelt en *hoe* het zich afspeelt. Verschillende perspectieven moeten het uitgangspunt zijn met *begrijpen om begrepen te worden* altijd als de intentie! Zichtbaar maken als dé sleutel tot herstel.

BUITENSLUITEN

Binnen school sluit een onderwijsprofessional niemand buiten, zo mag je verwachten. Toch mag een kind of volwassene wél geleerd worden zichzelf (tijdelijk) buiten te sluiten... Dat klinkt ergens paradoxaal, echter is dit dé essentie van waar het in verbinding (koppeling) met jezelf, de ander en het andere over gaat! Soms zijn situaties namelijk zo overweldigend dat je jezelf (tijdelijk) buitensluit. Dit om te kunnen beschouwen, te leren om te gaan met gevoelens en emoties en om deze taal te leren geven, als dit alles maar wel op een constructieve wijze gebeurt.

Vanuit de *pedagogische opdracht* die jullie als school hebben, weten jullie dat ieder kind/mens wil leren en ieder kind/mens bij de groep wil horen. Deze wetenschap zou voldoende vertrouwen moeten geven om vanuit rust de ruimte te nemen om van iedere (moeilijke) situatie te leren.

Nog even terug naar dat kind uit groep 7 die tijdens het herstelgesprek refereert naar een ont koppeling in de kleutertijd: het is op dat moment nodig om dat eerdere conflict te *ontrafelen* en te *herstellen*. Met andere woorden: *afhechten*.

Om de juiste *hersteldialoog* te kunnen voeren vraagt dit van jou als onderwijsprofessional om: je biografie te kennen, jouw visie op mens scherp te hebben en ernaar te handelen en om voldoende kennis en ervaring op te doen om deze dialoog te voeren. Door jouw beschikbaarheid (tijd, ruimte en

(ervarings)kennis) maak je het mogelijk om kinderen hun eigen grenzen aan te leren geven, zonder dat je hen vanuit eigen projectie begrenst. Door begrenzing wordt een leermoment (voor jou en het kind), en dus de mogelijkheid om van een situatie te leren, ontnomen. Samen leren leven kent naast mooie momenten vieren ook soms moeilijke momenten. Momenten waarbij het *door de ervaring heen gaan* met elkaar onontbeerlijk is. Momenten om (van) te leren.

PEDAGOGISCH STATEMENT EN RICHTLIJNEN

Waar je als team al mee aan de slag kunt gaan, is het formuleren van jullie *pedagogische opdracht*. Deze opdracht vloeit voort uit alle persoonlijke statements van iedere onderwijsprofessional binnen school. Dit *pedagogisch statement* is een essentiële pijler dat jouw houding als professioneel pedagoog zichtbaar en merkbaar maakt. Dit is jouw actiegerichte, niet onderhandelbare, persoonlijke en professionele opdracht. Het is het startpunt van waaruit jij als leraar of andere onderwijsprofessional start. Dit statement is het fundament en tegelijkertijd het kompas waarop jij het klassenklimaat en jullie het schoolklimaat bouwen. (In het artikel 'Pedagogisch statement' op ronaltheidanus.nl vind je hier meer over.)

Vanuit jouw pedagogisch statement kun je te coachen verwachtingen expliciteren in *richtlijnen*. En er is hier bewust gekozen voor het woord richtlijnen, omdat 'regels' en

'afspraken' een andere connotatie en dus inzet vragen. Richtlijnen helpen jou om als pedagoog sturing te geven aan wat jij kinderen wil leren. Concreet: wanneer je -als voorbeeld- het pedagogisch statement 'ieder kind wil leren en ieder kind wil bij de groep horen' hebt, kunnen daar zomaar de volgende richtlijnen bij passen (*voorbeeld*): Je gaat voor je eigen ontwikkeling, je bent en geeft het goede voorbeeld, je gaat voor rust/bent niemand tot last.

Richtlijnen stem je af op de groep waarin jij je op dat moment beweegt. Deze verschillen dus per moment (half jaar/schooljaar) en dienen dus steeds afgestemd te worden op het moment en wat de groep nodig heeft. Invulling, of noem het *lading*, van de richtlijnen geef je zelf in *afstemming* op de groep. Wat hoort bij jouw groep als je gaat coachen op 'je gaat voor je eigen ontwikkeling'. Deze richtlijn kan zowel pedagogisch (focus op jezelf, wees proactief en je hebt je spullen op orde) als *didactisch* (vergelijk groei met jezelf, participeer actief tijdens instructies en probeer het eerst zelf op te lossen).

Persoonlijke statements en richtlijnen vormen de basis voor het inhoudelijke gesprek over wat jullie als school belangrijk vinden om op te nemen in het omgangsmanifest van jullie school. Het ondersteunt jullie om jezelf en elkaar scherp te houden in wat jullie kinderen willen leren en zelf tactvol te handelen.

VOORKOM PIJN...

Het is Max van Manen die in zijn

boek 'Weten wat te doen als je niet weet wat te doen' schrijft dat tactvol handelen onder andere (sociale/ontkoppel) *pijn* voorkomt. Echter, iedereen in het leven -en dus ook binnen school- loopt wel eens tegen een muur op en doet zich zeer. Dat kan gebeuren door het eigen (onhandige) gedrag of door wat anderen doen. Deze 'pijn' lijkt soms moeilijk te vermijden, want het is tegelijkertijd nodig om jou als kind of volwassene iets te leren.

Opnieuw paradoxaal dat je ook '*het leven*' zouden kunnen noemen: Handige en onhandige keuzes en handig en onhandig gedrag lopen samen met elkaar op, en je weet pas dat het onhandig was als jij of de ander je neus stoot en/of dit aan jou wordt teruggegeven. Je zou zelfs kunnen zeggen dat ieder incident uiteindelijk plaatsvindt vanuit *betrokkenheid*. Iedereen wil ten slotte leren en leren prettig met anderen te leven.

Het is de wijze waarop op het incident gereageerd wordt dat vaak tot de grootste problemen leidt. En die wijze waarop wordt gereageerd is weer persoonsafhankelijk, want in hoeverre kan jij je eigen onhandigheid al zien, reguleren en dus managen? Zo gebeuren er dagelijks incidenten en wordt er dus dagelijks geleerd!

...DOOR DE AANLEIDING TE BEGRIJPEN OP WEG NAAR HERSTEL

Pijn wordt ongewenst als er niet geleerd wordt, of als het gevolg zo groot wordt dat over- en inzicht

op en rondom de *aanleiding* niet meer zichtbaar is. Daarom zou het voor een *school als gemeenschap* essentieel zijn, existentieel zelf, dat ongewenst gedrag niet wordt buitengesloten maar het in het moment wordt aangegaan! Hoe moeilijk ook soms. Ongewenst gedrag vastgrijpen en pas loslaten als er individueel en/of collectief is geleerd. Belangrijk is het wel dat je gevolgen of het gevolg niet groter maakt dan het is. Met andere woorden, de bloedneus of schaafwond niet als leidend nemen, maar altijd eerst op zoek naar de aanleiding.

Het is deze aanleiding, en dan eigenlijk vooral het vragende gesprek er naartoe, wat alle ‘partijen’ overzicht, inzicht en uitzicht geeft. ‘Want zou het gebeurd zijn als...’ En precies op dat snijvlak ligt het leermoment.

Handelen op deze wijze betekent wel dat je als school uitgaat van een aantal uitgangspunten vanuit herstelrecht beschouwd:

- Mensen groeien wanneer ze ervaren dat ze betekenis geven aan zichzelf of iets doen voor anderen en hun potentieel daardoor zichtbaar wordt;
- Mensen groeien als ze in staat zijn een positieve bijdrage te leveren aan de groep(en) waar ze deel van uitmaken;
- Mensen groeien als zij fouten mogen maken en in staat gesteld worden/zijn ze te herstellen;
- Mensen groeien als gedrag wordt afgewezen, niet de mensen zelf;
- Mensen groeien als ze ‘ja’ leren zeggen tegen hun behoeften en verlangens die ze hebben, hier

vreedzame taal voor leren krijgen, deze behoeften en verlangens op een handige wijze in de wereld weten te zetten en ervaren dat het hen zelf en anderen iets positiefs oplevert.

En zo kan vanuit dit laatste punt direct verbonden worden naar het eerste punt. Mensen willen leren, ze willen binnen een groep van waarde zijn en waardengedreven handelen.

GEcombineERDE WAARDENMODEL

Om te weten of een juiste dialoog gevoerd is, kan het zogenaamde *gecombineerde waardenmodel* een waardevol kompas zijn. (Zie ook: Statement of Restorative Justice Principles as applied in school setting, 2005.) Het is een mogelijkheid om met deze matrix de dialoog of herstelgesprek dat gevoerd wordt of is vooraf en/of achteraf te beschouwen. Het is een model waarbij je tijdens en achteraf kan evalueren of er herstel heeft plaatsgevonden en in welke mate: volledig, matig of geen, waarbij heel concreet kan worden gezien welke waarden of pijlers in de matrix zijn overgeslagen.

Het gecombineerde waardenmodel gaat uit van de vier eerder beschreven kernwaarden: *ontmoeting* (wat een voorwaarde is voor) *toenadering* (wat een voorwaarde is voor) *verbinding* (dat leidt tot) *wederkerige betrokkenheid*.

Pijn, wat zich kan uiten als boosheid, angst of schaamte, houden vaak de ontmoeting tegen. Wanneer het vizier alleen gericht is op die pijn of het gevolg

(intimidatie, bedreiging en/of geweld), dan kan er bijna nooit een ontmoeting plaatsvinden en is er eerst iets anders nodig, een afkoelperiode. En die periode is voor iedereen anders. Van een halve minuut nabij de volwassene tot een 24-uurs regel waarbij kinderen en ouders/verzorgers pas een dag later uitgenodigd worden op school, óf waarbij een professional van de school op huisbezoek gaat om daar de ontmoeting te laten plaatsvinden.

Disclaimer: Belangrijk uitgangspunt binnen het onderwijs is dat alle interventies op basis van *pedagogische interventies* plaatsvinden, nooit *therapeutisch*! Blijkt binnen het gecombineerde waardenmodel dat een therapeutische aanpak nodig is wordt via het ondersteuningsteam externe ondersteuning ingeschakeld, uiteraard altijd in samenspraak met de verantwoordelijke opvoeders en betrokkenen.

OP NAAR HERSTEL SAMENGEVAT

Het zichtbaar maken van wat er werkelijk speelt, vraagt om durven ‘binnenvallen’ tijdens/na een incident, zoals de politie partijen uit elkaar halen. Gelijktijdig vraagt het om als een onderzoeker op zoek te gaan naar wat de aanleiding is. Dit gebeurt door als een onpartijdige advocaat beide waarheden en verhalen bij elkaar te brengen, verschillen en overeenkomsten bloot te leggen, te sturen op het geweten én om als een rechter het probleemeigenaarschap dáár neer te leggen waar die hoort. Pas dan is er ruimte om in gezamenlijkheid een poging te doen dat kan leiden tot herstel.

NAAR EEN OMGANGSMANIFEST

Het omgangsmanifest van de school staat vast, maar is niet in

beton gegoten. Iedere schoolplanperiode wordt het geëvalueerd en waar nodig bijgesteld.

Het omgangsmanifest is er om te kijken naar waar een incident werkelijk over gaat en of het gaat om een incident of het structureel en moedwillig te beschadigen van iemand. In beide gevallen is het zichtbaar maken van wat er werkelijk speelt en de onderliggende drijfveren van groot belang!

HET FUNDAMENT

Het omgangsmanifest is er om te zorgen dat (pedagogisch) schoolklimaat op basis- en sociale veiligheid preventief te borgen. Funderend en aanvullend zijn:

1. Het voorleven van jullie schoolopdracht. Bij alles dat jullie doen beschouwen jullie het handelen vanuit deze opdracht!
2. Het veilig, pedagogisch klimaat kan alleen ontstaan door goed leiderschap van het leidinggevend team én de andere onderwijsprofessionals samen. Dit doordat zij: veel kennis hebben (inhoud) van (praktische) theorieën, goed les kunnen geven (didactiek) en het omgangsmanifest kunnen voorleven (pedagogiek). Het leidinggevend team geeft het voorbeeld!
3. De basisprincipes van jullie onderwijsconcept zijn leidend in jullie visie op mens, samenleving en leren binnen school.
4. Iedere onderwijsprofessional heeft een pedagogisch statement en stemt (samen met de kinderen) groepsrichtlijnen (in een groepscontract) af. De gehele groep en het individuele kind leert hier verantwoordelijkheid voor te

dragen, de leraar is hoofdverantwoordelijk.

5. Begin van het schooljaar start met de Gouden Weken. In deze weken worden naast het cognitief leren ook groepsvormende activiteiten toegevoegd die de groep in de fases van groepsvorming doen laten groeien. Gouden Weken worden vervolgd met Zilveren en Bronzen weken.
6. De driehoeksgesprekken (kind-ouder/verzorger-leraar) worden direct aan het begin van het schooljaar gevoerd. Dit om de cognitieve maar ook de sociaal-emotionele leerdoelen en verwachtingen met elkaar te expliciteren. Leg hierin uit hoe jullie omgangsmanifest werkt en welke gedragsverwachtingen er, ook van ouders (!), zijn.
7. Schoolbreed ligt de nadruk op positieve interventies en ontwikkelingen. Deel deze met elkaar! Verhalen voeden de cultuur en 'het verhaal' van de school.
8. Er zal dus structureel aandacht besteed worden aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen als groep en als individu. Neem daarbinnen jullie registratie mee!
9. Zorg dat ouders/verzorgers full partner zijn in het ontwikkelproces van hun eigen kind.
10. In het ondersteuningsteam van de school wordt gewerkt met het wiel van welbevinden, een gespreksleidraad dat professionals ondersteunt in het in beeld houden van het hele kind, niet slechts het gedrag!
11. Binnen school is er een vertrouwenspersoon (liefst ook gedragspecialist) waarmee iedereen in gesprek kan.

12. Besteed binnen school aandacht voor een verbindende cultuur: een cultuur van vertrouwen, empathie en recht op herstel waarbij zaken worden afgehecht.

13. Het bouwen aan een cultuur van vertrouwen, empathie en herstelrecht vraagt om een toon van fatsoen en een volwassen, congruente houding. Dat dit nog niet altijd lukt, maakt dat sommige gesprekken (nog) een curatief karakter hebben.
14. De gesprekscyclus doorloopt altijd de volgende, concrete stappen:
  - Het in kaart brengen van de situatie: op zoek naar/start met de aanleiding! Is het een probleem of schuilt er een dilemma onder het probleem? Wat is de overeenkomst tussen de verschillende waarheden? We voeren een evenwaardige dialoog waarin iedere betrokkene een eigen rol en verantwoordelijkheid heeft.
  - Het probleemeigenaarschap ophalen en samen afstemmen hoe het herstel inhoud en vorm dient te krijgen.
  - Ophalen wie wat te leren heeft om positief bij te kunnen dragen aan de cultuur van vertrouwen, empathie en herstelrecht. Belangrijk is dat iedere betrokkene (kind, leraar én ouder/verzorger) signalen *direct* doorgeeft aan elkaar. Soms worden zaken pas na maanden zichtbaar. Hierdoor kan een voorval zo hoog oploopt dat een constructieve dialoog te complex wordt door verschillende situaties die zich hebben voorgedaan. Dan heeft het recht op herstel veel en meer tijd nodig.

Onderwijs gaat over het creëren van een leer-/oefenplaats voor kinderen en jongeren, waarbij zij leren congruent en constructief met elkaar om te gaan. Als onderwijsprofessionals is het existentieel een *omgangsmanifest* te hebben! Dit artikel is een aanzet om als team bewust na te denken over het inspectiekader: Hoe geven jullie vorm aan de veiligheid en het schoolklimaat binnen school? Is dit voor alle kinderen zichtbaar, merkbaar en wat levert het hen op?

ER BLIJFT ECHTER NOG ÉÉN BELANGRIJKE VRAAG OVER OM TE STELLEN:

Hoe leren jullie kinderen met elkaar omgaan?

Mocht je na het lezen van dit artikel nog vragen en/of opmerkingen hebben (*of wanneer ik die ene spelfout weer gemist heb*), voel je vrij om [contact](#) met mij op te nemen.

Wil je dit artikel gebruiken in een eigen schrijven, graag dan met bronvermelding: Heidanus, R.P.G. (2023), Rond tien thema's leer je kinderen om te gaan met elkaar, het omgangsmanifest als alternatief voor een veiligheids- of anti-pestprotocol. Via: ronaldheidanus.nl

Wil je het artikel publiceren, neem dan ook [contact](#) met mij op.